

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ

Є.В.БОЛОТІНА

**ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
І МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НИХ**

з дисципліни

«СОЦІОЛОГІЯ»

зادля денної форми навчання
усіх спеціальностей

Краматорськ, 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ

Є.В.БОЛОТІНА

**ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
І МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НИХ**
по дисципліні
«СОЦІОЛОГІЯ»

зadля денної форми навчання
усіх спеціальностей

Перезатверджено
на засіданні кафедри
філософії та соціально-
політичних наук
Протокол №12
від 14.02.2019 р.

Краматорськ, 2019

I МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Економічна освіта є найважливішою елементом соціально-гуманітарної освіти, однієї з складових частин загального світогляду. Воно формує навички поведінки особи в умовах ринкової економіки. Це пред'являє особливі вимоги до рівня економічної освіти майбутніх фахівців. Для сучасної соціально-орієнтованої ринкової економіки України характерна поява різноманітних форм власності і господарської діяльності, ускладнення структури економічної взаємодії, розвиток процесів глобалізації і регіоналізації світової економіки, що повинне знайти віддзеркалення в змісті учбових програм по економіці для студентів різних спеціальностей.

Програма курсу «Соціологія» направлена на засвоєння не абстрактних теоретичних істин, а на отримання багажу економічних знань, необхідних для практичної діяльності, на оволодіння економічними поняттями і категоріями, які відображають об'єктивні економічні процеси, на формування навичок вибору ефективних управлінських рішень.

Теоретична спрямованість курсу узгоджена зі всією сукупністю господарських, соціальних, політичних і культурологічних стосунків. Вони розглядаються в єдності і взаємозалежності як основні елементи соціально-економічної системи і економічної культури поведінки. Програма складена на основі модульного підходу. У логічній послідовності представлені наступні модулі: «Соціологія як наука», «Спеціальні соціологічні теорії».

В процесі реалізації програми кафедри для контролю знань студентів розроблені комплексні контрольні завдання, тести,

контрольні роботи, завдання для самостійної роботи студента. Соціологія вивчає взаємовідносини індивідів у соціально-комунікативних відносинах, а також соціальну діяльність людей у суспільстві. Саме тому в круг її інтересів входить і пошук шляхів найбільш ефективного використання обмежених ресурсів, тобто такого їх застосування, при якому будуть отримані максимальні бажані результати при мінімальних витратах.

Основні цілі викладання дисципліни:

- розвиток соціально-економічного мислення студента;
- формування соціально-філософського фундаменту знань на основі вивчення соціальної структури суспільства;
- виявлення специфіки соціально-економічних стосунків;
- формування і розвиток у студентів умінь аналізувати стан і тенденції соціально-економічного розвитку національної і світової економіки.

Завдання вивчення дисципліни:

- засвоєння основних економічних понять і проблем: предмет, метод і функції економічної теорії, потреби і ресурси, ефективність, економічна система, попит, пропозиція і ринкова рівновага, еластичність попиту і пропозиції, корисність, рівновага споживача, витрати виробництва, правило максимізації прибутку, ринки факторів виробництва, основні макроекономічні показники, модель сукупного попиту і пропозиції, модель сукупних доходів і витрат.
- вивчення основних законів (принципів) функціонування ринку, що визначають механізми ціноутворення, поведінку

економічних суб'єктів, способи ефективного розміщення і використання обмежених ресурсів;

- з'ясування функцій і меж ефективності ринкової системи, а також основних форм регулювання економіки.

В результаті вивчення дисципліни студент повинен:

Знати основні економічні поняття і категорії, тенденції розвитку об'єктивних економічних процесів, основні завдання економіки, основні економічні цілі суспільства, основи поведінки споживача і виробника в ринковій економіці, основні форми фіскальної і грошово-кредитної політики, особливість економічних процесів в Україні.

Вміти аналізувати економічні процеси в Україні і за кордоном, використовувати економічні знання для ухвалення раціональних економічних рішень і здійснення майбутніх соціальних і професійних ролей, здійснювати пошук і аналіз необхідної інформації з різних джерел, розрізняти об'єктивний і суб'єктивний аналіз економічної інформації, аргументувати власну позицію в ході обговорення економічних проблем, вирішувати завдання і тести, які служать закріпленню навчального матеріалу.

Основна задача вивчення дисципліни – надбання майбутнім інженерним фахівцем методів економічного аналізу та глибокого розуміння логіки і законів, за якими розгортаються економічні процеси.

Особлива увага в організації навчального процесу з «Соціології» приділяється формуванню у студентів навичок економічного аналізу ринкової ситуації, опануванню методик визначення оптимальної економічної поведінки господарюючих суб'єктів. З цією метою у навчальному процесі використовуються ділові ігри та інші активні методи навчання.

II. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЇХ ПІДГОТОВКИ

Семінарське заняття № 1 (1 година)

Тема. Соціологія як наука. Історія виникнення і розвитку соціології

Ціль: оволодіння студентами навичками та уміннями використання соціологічної методології: макро- і мікросоціологічний аналіз

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Повторення та закріплення знань з теми «Предмет і метод соціології» за наступними питаннями (20 хвилин):

- Сутність соціології як суспільної науки. Особливості соціології як самостійної науки.

- Об'єкт і предмет соціології. Труднощі, зв'язані з визначенням предмета науки. Категоріальний апарат соціології.

- Рівні соціологічного знання.

2. Розв'язання тестових та проблемних завдань з історії соціології (25 хвилин)

3. Вхідний контроль (15 хвилин)

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати поняття (додатково до наведених у переліку основних термінів): соціологія, комплексний метод познання, об'єкт соціології, предмет соціології; соціальний факт, макросоціологічний аналіз, мікросоціологічний аналіз;

розуміти: сутність і мету соціологічного теоретичного аналізу, його концептуальні основи; місце соціології у системи гуманітарних дисциплін, роль теоретичної соціології у формуванні методологічної, термінологічної та інструментальної бази прикладної економіки;

вміти: пояснити зв'язок соціології з суспільством, його соціальної стратифікацією, соціальним самопізнанням особистості.

Перелік контрольних питань

1 Класифікація методів соціального пізнання.

2 Зв'язок соціології з іншими (суспільними, гуманітарними, економічними) науками.

3 Функції соціології.

- 4 Спеціальні соціологічні теорії.
- 5 Основні віхи становлення соціологічних навчань у Древньому світі. Передісторія соціології.
- 6 Історичні передумови виникнення соціології.
- 7 Формальна школа соціології: Э. Дюркгейм, М. Вебер, Ф. Теніс, Г.Зиммель.
- 8 Історія розвитку соціології в Україні.
- 9 Сучасні школи соціології.

Питання на самостійну роботу

- 1 Сутність поглядів Н. Макіавелі на людину, владу, державу. Макіавеллізм.
- 2 Розвиток соціологічної думки в середні століття й епоху Відродження.
3. Соціологія О. Конта.
4. Натуралізм у соціологічній думці ХІХ-ХХ ст.
- 5 Соціальна теорія К. Маркса.
- 6 Психологічні школи в соціології: Ч. Кулі, Г. Лебон, З. Фрейд.

Перелік рекомендованих джерел

1. Вебер М. Основные социологические понятия // М. Вебер. Избр. произведения. - М., 1990. - С.601-628.
2. Дюркгейм Э. Метод социологии // Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. - М., 1991.-С. 391-566.
3. Маркович Д.Ж. Общая социология: Учебник: пер. с сербського. - М.: Гуманист. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998 - 432 с.
6. Социология / Под ред. Г.В. Осипов, Ю.П. Коваленко, Н.И. Щипанов, Р.Г.Яновский. - М.: Мысль, 1990.- 447с.
7. Социология: Наука об обществе. Учебное пособие / Под общ. ред. проф. В.П.Андрущенко, проф. Н.И Горлача. - Харьков: Институт востоковедения и международных отношений. Харьковский колледжум. Кафедра истории, философии и политических наук, 1996. - 688с.
8. Ядов В.А. Размышления о предмете социологии// Социологические исследования. - М., 2000. - №2. - С.3-17.
9. Современная западная социология. Словарь. - М.: Политиздат, 1990. - 432 с.
10. Американская социология: перспективы, проблемы, методы. - М.: Прогресс, 2000. - 392с.

Семінарське заняття № 2 (1 година)

Тема. Суспільство як соціальна система

Ціль: оволодіння студентами навичками та уміннями використання соціологічної стратифікації суспільства

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Повторення та закріплення знань з теми «історія соціологічної думки» за наступними питаннями (20 хвилин):

- Соціальна структура суспільства: сутність поняття, природа виникнення; причини утворення соціальних груп, шарів та ін.
- Механізм відтворення соціальної структури суспільства.
- Марксистське навчання про класову структуру суспільства.
- Теорії соціальної стратифікації.
- Соціальна мобільність П.А. Сорокіна.

2. Розв'язання проблемних завдань (15 хвилин)

3. Тестування з соціальної структури суспільства (25 хвилин)

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати поняття (додатково до наведених у переліку основних термінів): соціальна стратифікація, соціально-класовий підхід; соціальна роль; соціальний статус; соціальна мобільність; соціальний феномен; соціальні «ліфти»

розуміти: критерії соціальної стратифікації, його концептуальні основи;; види соціальної мобільності, канали соціальної мобільності;

вміти: пояснити зв'язок теорії соціальної стратифікації і соціальної мобільності; соціології з суспільством, його соціальної стратифікацією, соціальним самопізнанням особистості.

Перелік контрольних питань

1. Проблеми виникнення суспільства.
2. Природа і значення нерівності як основи соціальної структури суспільства.
3. Характерні риси стратифікації сучасного українського суспільства.
4. Поняття суспільства Суспільство і природа. Взаємодія основних сфер громадського життя.
5. Стратифікація і класова структура суспільства.

Питання на самостійну роботу

1. Теоретичні основи соціального детермінізму К.Маркса і функціоналізму Г.Спенсера.
2. Концепції виникнення і розвитку суспільства (культурно-історичні типи Н.Я.Данилевського, О.Шпенглера, А.Тоїнби і П.А.Сорокіна)
- 3 Компоненти нерівності по М.Веберові: багатство, престиж і влада.
4. Демократія і суспільний розвиток
5. Теорії соціальної мобільності і тенденції її розвитку в сучасному суспільстві (на прикладі України і США)

Перелік рекомендованих джерел

1. Барбер Б. Структура соціальної стратифікації і тенденції соціальної мобільності // Американська соціологія. Перспективи. Проблеми. Методи. - М.: Прогрес, 1972. -С.235-248.
2. Гидденс Э. Стратифікація і класова структура // Соціологічні дослідження. -1992.- №11.-С.107-121.
3. Радугин А.А., Радугин К.А. Соціологія: курс лекцій. - М.: Изд-во Центр, 1996. -208с.
4. Рывкіна П.В. Соціальна структура суспільства як регулятор розвитку економіки // Економічна соціологія й перестройка. Общ. ред. Т.И.Заславської і Р.В.Рывкіної. - М., 1989. - С.60-89.
5. Смелзер Н. Соціологія. - М.: Феникс, 1994. - 688 с.
6. Сорокін П.А. Соціальна стратифікація і мобільність // Человек. Цивілізація. Суспільство. - М: Политиздат, 1992. -С. 295-424.
7. Соціологія: Наука об суспільстві. Учебне посібник / Под общ. ред. проф. В.П.Андрущенко, проф. Н.И.Горлача. - Харьков: Інститут вистоківедення і міжнародних відносин. Харківський колегіум. Кафедра історії, філософії і політичних наук, 1996. - 688с.

Семинарське заняття № 3 (2 години)

Тема: Особистість у системі суспільних відносин.

Ціль: сформулювати у студентів поняття особистості, соціалізації, соціальної самосвідомості

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Сучасні наукові концепції формування людської особистості. (20 хвилин).
2. Процес соціалізації особистості, його стадії (20 хвилин).
3. Соціальна самосвідомість та психосоціальна криза (20 хвилин).
4. Розв'язання тестових та проблемних завдань (20 хвилин).

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати: поняття індивід, особистість, конформізм, ескейпізм, ритуалізм, гра, самоадаптація, інтеріоризація, сенсомоторна соціалізація;

розуміти: стадії соціалізації в мікро- і мікросоціології; фактори, що впливають на формування особистості людини

вміти: пояснити зв'язок рольової теорії особистості та концепції психосоціальних криз

Перелік контрольних питань

1. Поведінкові типи особистості,
2. Рольова концепція особистості.
3. Характеристика особистісного ядра людини.
4. Моделі девіантної адаптації особистості у суспільстві.
5. Типологія особистості в соціології. Модальна та нормативна особистість.

Питання на самостійну роботу

1. "Географічний підхід" до вивчення особистісних рис людини.
2. Вплив культури на розвиток особистості.
3. Особистість як продукт суспільно-історичного розвитку
4. Процес і стадії формування особистості
5. Соціальне пізнання особистості
6. Етнічна самосвідомість і ідентичність

Перелік рекомендованих джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: Аспект Пресс, 1998 - 376 с.
2. Годфруа Ж. Что такое психология. Т I. - М., 1992. - 314с.
3. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. - М.: Мысль, 1986. - 156 с.
4. Кон И.С. Социология личности. – М., 1967. - 383с.
5. Кравченко А.И. Социология. - М.: Логос, 2000. - 212 с.

6. Психология личности. Тексты лекций. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. - 287 с.
7. Фрейд. З. "Я" и "Оно": Труды разных лет. – Тбилиси: Мцхета, 2008. - 170 с.
8. Фролов С.С. Социология. - М.: Логос, 2008. - 360 с.

Семінарське заняття № 4 (2 години)

Тема. **Конфлікт як соціальне явище**

Ціль: сформувати у студентів поняття конфлікт, соціалізації, соціальної самосвідомості

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Конфлікт: сутність поняття, типи, функції (20 хвилин).
2. Стадії розвитку конфлікту. Суб'єкти конфлікту. Поводження конфліктуючих сторін (20 хвилин).
3. Ділова гра (40 хвилин).

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

Знати, поняття конфлікт, знати, що в більшості реальних ситуацій не буває одного вірного рішення і що бажання прочитати ще одну книгу, вивчити ще один метод і після цього вирішити всі проблеми не більш ніж ілюзія.

Розуміти, що у ході дискусій студенти виробляють впевненість в собі й в своїх силах, переконаність у тому, що в реальній бізнес - ситуації вони зможуть справитися з будь-якою проблемою;

Вміти: аргументувати свою позицію в конфлікти; формувати навички раціональної поведінки при дозволі комплексних проблем; формуються стійкі навички раціональної поведінки в умовах неповної інформації, що є характерним для більшості практичних ситуацій.

Перелік контрольних питань

1. Класифікація причин соціальних і трудових конфліктів.
2. Моделі дозволу конфлікту.
3. Методи дозволу конфлікту з позиції керівника.
4. Соціальні, економічні і психологічні наслідки конфлікту.

Питання на самостійну роботу

1. Влада і лідерство
2. Природа соціального конфлікту
3. Соціальний аспект трудових конфліктів (на прикладі шахтарських страйків)
4. Соціальні проблеми відносин між поколіннями

Перелік рекомендованих джерел

1. Гурков И.Б. Проблемы теории конфликта в современной научной литературе: Аналитический обзор // Известия РАН. Серия «Экономика». - М., 2000. - №1. - С.131-144.
2. Дементьев И.И. Жить без конфликтов // Соцтруд, 1991. - №11.- С.98-105.
3. Ермолаева Е.П. Конфликт в деловом отношении // Управление персоналом. - 1996. - №11(5).-С.18-23.
4. Запрудский Ю.Г. Внутри конфликта // Социологические исследования. - 1993. - №7. -С.51-57.
5. Калашников Д.В. Переговорный метод управления конфликтами // Социс, - 1998. - №5. -С.105
6. Кравченко А. И. Социология: учебник для студентов. - М.: Логос, 1999. - 368 с.
7. Мастенбрук У. Управление конфликтными ситуациями и развитие организации. - М.: ИНФРА - М, 2006. - 256 с.

Семінарське заняття № 5 (2 години)

Тема. Процес керування працюючим колективом. Керування і лідерство.

Ціль: виявити соціальні фактори ефективного управління.

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Концепції управлінського впливу. Управлінське спілкування (20 хвилин).
2. Стилї керівництва (20 хвилин).
3. Розв'язання тестових завдань (20 хвилин)
4. Розв'язання проблемних завдань (20 хвилин)

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати: поняття керування, лідерство, управлінське спілкування, стилі керівництва: демократичний, авторитарний, анархічний

розуміти: співвідношення категорій влади, керування та лідерства як соціальних відносин суспільства; основні положення теорії влади;

вміти: пояснити особливості усіх видів колективів та соціальних відносин між ними.

Перелік контрольних питань

1. Праця як соціальний процес. Стимулювання і мотивація ефективного трудового поведіння. Задоволеність працею.
2. Концепції управлінського впливу. Стилi керівництва.
3. Соціальні фактори ефективного управління. Управлінське спілкування.

Питання на самостійну роботу

1. Стимулювання і мотивація ефективної праці. Задоволеність працею.
2. Предмет, мета, задачі, функції і структура соціології праці.
3. Предмет, мета, задачі, функції і напрямки соціології управління.
4. Концепції соціології управління постіндустріального суспільства.

Перелік рекомендованих джерел

1. Верховин В.И. Феномен предпринимательского поведения // Социологические исследования. - 2005. - № 8. - С.62-68.
2. Веселов Ю.В. Экономическая социология: история идей - СПб., 2005. – 272 с.
3. Дворецкая Г.В., Махнарылов В.П. Социология труда. - К.: Вища школа, 1990. -352 с.
4. Дикарева А.А., Мирская М.И. Социология труда: - М., Высшая школа, 1989. - 304 с.
5. Дорин А.В Экономическая социология: Учеб. Пособие. - Минск: ИП «Экоперспектива», 1997. - 254с.
6. Кравченко А.И. Прикладная социология и менеджмент. - М.: МГУ, 2005. - 208 с.
7. Кравченко А.И. Социология Макса Вебера: труд и экономика. - М.: «На Воробьевых», 2007. - 208с.
8. Якуба Е.А. Социология. - Харьков: Константа, 2006. - 192 с.

Семінарське заняття № 6 (2 години)

Тема. **Методологія і методика емпіричного соціологічного дослідження: модель-схема соціологічного дослідження (1 частина)**

Ціль: сформувати у студентів знання структурних елементів програми соціологічного дослідження

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Характеристика етапів конкретного соціологічного дослідження (20 хвилин).
2. Призначення і структура програми соціологічного дослідження (20 хвилин).
3. Розв'язання тестових завдань (20 хвилин).
4. Розв'язання проблемних завдань (20 хвилин).

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати: поняття соціологічного дослідження, його програми, робочого плану, робоча гіпотеза; вибірки, методів збору первісної соціологічної інформації, методи аналізу інформації;

розуміти: важливість підготовчого етапу соціологічного дослідження; критерії професіоналізму суб'єктів соціологічної служби; важливість чітко сформульованих проблеми, цілі та завдань соціологічного дослідження;

вміти: розкривати логіку та послідовність етапів соціологічного дослідження.

Перелік контрольних питань

1. Підготовчий етап соціологічного дослідження: ціль, задачі, предмет і об'єкт дослідження.
2. Постановка проблеми. Характеристики проблеми.
3. Вибірка: призначення, види, обґрунтування, способи побудови.
4. Репрезентативність інформації.

Питання на самостійну роботу

1. Підготовчий етап соціологічного дослідження: ціль, задачі, предмет і об'єкт дослідження.
2. Постановка проблеми. Характеристики проблеми.
3. Аналіз документів: види, призначення, достоїнства, недоліки.

4. Спостереження: види, сфера застосування, достоїнства, недоліки.
5. Зміст заключного етапу соціологічного дослідження.

Перелік рекомендованих джерел

1. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: курс лекций. - М.: Издательство «Центр», 2006. -208с.
2. Дикарева А.А., Мирская М.И. Социология труда. - М.: Высшая школа, 2000. - С. 59-89.
3. Рабочая книга социолога. - М.: Наука, 2003. - 476 с.
4. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. - М.: Наука, 2007. - 248 с.
5. Смелзер Н. Социология. - М.: Феникс, 2004. -С. 638-649.

Семінарське заняття № 7 (1 години)

Тема. Методологія і методика емпіричного соціологічного дослідження (2 частина)

Ціль: навчити студентів аргументувати вибір вірних методів збору первісної соціологічної інформації, а також методів аналізу інформації

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Опитування: види, сфера і ціль застосування. Особливості методики (20 хвилин).
2. Використання неопитувальних методів збору первинної соціологічної інформації у ході соціологічного дослідження (20 хвилин)
3. Розв'язання тестових завдань (10 хвилин)
4. Розв'язання проблемних завдань (10 хвилин)

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати: логіку використання неопитувальних та опитувальних методів збору первинної соціологічної інформації у ході соціологічного дослідження;

розуміти: особливості методології і методики емпіричного соціологічного дослідження;

вміти: вибирати та аргументувати вибір методів емпіричного соціологічного дослідження.

Перелік контрольних питань

1. Соціометричне опитування.
2. Аналіз документів.
3. Спостереження.
4. Соціологічний експеримент.
5. Ділова гра.
6. Зміст заключного етапу соціологічного дослідження.

Питання на самостійну роботу

1. Характеристика етапів конкретного соціологічного дослідження. Програма соціологічного дослідження.
2. Характеристика основних методів збору соціологічної інформації.
3. Призначення і методика спостереження.
4. Призначення і методика тестування та соціометричного дослідження.
5. Призначення і методика аналізу документів.
6. Призначення і методика соціологічного експерименту.

Перелік рекомендованих джерел

1. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: курс лекций. - М.: Издательство «Центр», 2006. -208с.
2. Дикарева А.А., Мирская М.И. Социология труда. - М.: Высшая школа, 2000. - С. 59-89.
3. Рабочая книга социолога. - М.: Наука, 2003. - 476 с.
4. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. - М.: Наука, 2007. - 248 с.
5. Смелзер Н. Социология. - М.: Феникс, 2004. -С. 638-649.

Семінарське заняття № 8 (1 година)

Тема Методи аналізу соціологічної інформації

Ціль: сформувати у студентів знання методології та методики аналізу соціологічної інформації, особливо знання опитувальних методів збору інформації

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Комплекс методів аналізу соціологічної інформації (20 хвилин).

2. Розв'язання тестових завдань (20 хвилин)
3. Розв'язання проблемних завдань(20 хвилин)

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати: логіку використання комплексу методів аналізу інформації у ході соціологічного дослідження;

розуміти: особливості методів аналізу інформації у ході соціологічного дослідження;

вміти: вибирати та аргументувати вибір методів емпіричного соціологічного дослідження.

Перелік контрольних питань

1. Системний метод.
2. Структурно-функціональний метод.
3. Психологічні методи: інтуїтивізм, біхевіаристичний та інш.
4. Метод математичного моделювання.
5. Конкретно-історичний метод.
6. Діалектичний метод.

Питання на самостійну роботу

1. Сучасні методи аналізу соціологічної інформації.
2. Використання методів соціологічного прогнозування розвитку проблеми.

Перелік рекомендованих джерел

1. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: курс лекций. - М.: Издательство «Центр», 1996. -208с.
2. Дикарева А.А., Мирская М.И. Социология труда. - М.: Высшая школа, 1989. - С. 59-89.
3. Рабочая книга социолога. - М.: Наука, 1983. - 476 с.
4. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. - М.: Наука, 1987. - 248 с.
5. Смелзер Н. Социология. - М.: Феникс, 1984. -С. 638-649.
6. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И.Лапина.- М.: Политиздат, 1989. — 479 с.

Семінарське заняття №8 (1 година)

Тема. **Аномія. Види і форми девіації**

Ціль: сформувати поняття суспільства, як багатоманітного соціального феномену.

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Аномія як соціологічна категорія. Місце, механізм і форми реалізації аномійних процесів (15 хвилин).
2. Девіантність і деліквентність (15 хвилин).
3. Розв'язання тестових завдань (15 хвилин)
4. Розв'язання проблемних завдань (15 хвилин)

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати: поняття аномія, девіація, деліквентність, соціальна стигматизація, суїцид;

розуміти: об'єктивний характер взаємодії аномії та девіації, як факторів зрушення суспільної динамічної рівноваги; різноманітні ознаки нової суспільної динамічної рівноваги;

вміти: аргументувати значність впливу девіантних моделей особистісної адаптації на соціальну стратифікацію суспільства; вміти розділяти аномію та девіацію; розділяти види та форми девіації.

Перелік контрольних питань

1. Соціально-політична природа аномії.
2. Особливості процесу аномії як форми реалізації суспільних протиріч.
3. Девіація, як елемент прояву аномії на особистісному рівні.
4. Види та форми девіації.

Питання на самостійну роботу

1. Теорія соціальної стигматизації.
2. Причини суїциду
3. Девіація образу життя
4. Девіація діяльності
5. Девіація поведінки.

Перелік рекомендованих джерел

1. Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. - М.: Прогресс, 2002. - С.82-106.
2. Маркович Д.Ж. Общая социология: Учебник. - М.: ВЛАДОС, 2008. - 432с.
3. Общая социология: Учеб. пособие / Под ред. проф.. А.Г.Єфендиева. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 654с.
4. Смелзер Н. Социология. - М.: Прогресс, 1994. - 688 с.
5. Болотіна Є.В., Мішура В.Б. Курс лекцій з «Соціології». – Краматорськ: ДДМА, 2008. – 255 с.

Семінарське заняття №9 (2 години)

Тема. **Маргінальність. Маргінальне середовище.**

Ціль: сформувати у студентів знання концепту маргінальності, як фактору соціальних змін.

Форма заняття: семінар

Послідовність заняття

1. Маргінальність як соціологічна категорія. Теоретичні основи пізнання маргінальності (20 хвилин).
2. Маргінальне середовище (20 хвилин).
3. Розв'язання тестових завдань (20 хвилин)
4. Розв'язання проблемних завдань(20 хвилин)

Перелік знань, навичок що формуються у процесі заняття:

знати: поняття маргінальне середовище, соціально-економічні та політичні основи маргінальності;

розуміти: об'єктивний характер маргінального середовища, як фактору соціальних змін; різноманітні ознаки маргінального суспільства;

вміти: аргументувати значність впливу маргінальних груп на соціальну стратифікацію індустріального та постіндустріального суспільства.

Перелік контрольних питань

1. Маргінальні групи як фактор соціальних змін.
2. Види та форми маргінальності.
3. Ознаки маргінального суспільства

Питання на самостійну роботу

1. Концепт маргінальності у Р. Парка.
2. Основи маргінальності Е. Стоунквіста.
3. Особливості маргінального статусу М. Шибутани.
4. Риси особистості маргінала.

Перелік рекомендованих джерел

1. Годфруа Ж. Что такое психология. - М., 1992. - 314 с.
2. Давыдов Ю.К. Социология контркультуры. - М.: Наука, 1980. - 196 с.
3. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М.Гвишиани, Н.И. Лапина. - М.: Политиздат, 1989.- 479с.
4. Левада Ю. Статьи по социологии. - М., 1993. -186 с.
5. Моль А. Социодинамика культуры. - М.: Прогресс, 1993. - 204с.
6. Смелзер Н. Социология. - М.: Феникс, 1994. - 688с.
7. Социология культуры / Под ред. Д.М.Гвишиани. - М.: Ин-т социологии, 1989. - 259 с.
8. Фролов С.С. Социология. - М.: Логос, 1998. - 360 с.
9. Человек в мире культуры. - М.: Ин-т философии, 1992. - 115с.

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ І ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ

Форми організації самостійної роботи студентів і індивідуальної роботи зі студентами (для студентів денної форми навчання)

Форми СРС і ІРС		Форми контролю	
Поза аудиторна робота	Індивідуальна робота з викладачем	Аудиторний контроль викладача	Самоконтроль студентів
Підготовка до семінару	Консультації: <ul style="list-style-type: none"> • Індивідуальні • Групові (розгляд типових питань) 	Програмований контроль (тести) усне опитування, обговорення	Тестування
Самостійне вивчення окремих тем	Консультації	Колоквіум Експрес-опитування	Тестування
Підготовка реферату	Узгодження плану і списку літературних джерел Рецензування	Захист (виступ)	
Робота з літературою за курсом	Співбесіда	Вибірковий	Оформлення тез (висновків)
Проведення соціометричного дослідження	Консультації, обговорення методики	Захист на семінарі. Обговорення й інтерпретація результатів	Оформлення аналітичного звіту (резюме)
Робота із ситуаційними вправами (кейсами)	Консультації	Презентація	Обґрунтування обраного варіанта рішення
Проведення опитування на задану тему (анкетування, інтерв'ю)	Узгодження програми дослідження. Твердження анкети (програми інтерв'ю)	Обговорення результатів	Оформлення аналітичного звіту (резюме)

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПІДГОТОВКИ РЕФЕРАТІВ

Одним з видів самостійної роботи студентів є підготовка реферату. Реферат покликаний показати знання студентів основних категорій сучасної соціології, найбільших соціологічних шкіл, відповідних публікацій. При оцінці реферату особливе значення придається самостійності мислення, новим прикладам, проробленню книг і публікацій, що не входять у рекомендований список літератури.

При роботі з першоджерелами варто уникати прямого конспектування тексту, а зосередити увагу на коментуванні, тобто на викладі власних поглядів по розглянутому матеріалі. Однак цитування (оформлене посиланнями) також може використовуватися для аргументації чи формулювання думки автора. Реферат повинний мати чітку структуру.

Початок реферату - план, що складається з розділів і підрозділів, які відповідають заголовкам і підзаголовкам у тексті. За змістом (планом) слідує введення: постановка мети, задач, визначення границь дослідження теми. Основна частина поетапно розкриває тему реферату. Наприкінці оформляються висновки, показуються напрямки подальшого розвитку теми.

Завершується реферат списком використаних джерел (оформленим у встановленому порядку).

У ході роботи над рефератом передбачається консультування викладача: обговорення напрямку наукового пошуку, узгодження плану (змісту) і ін. Реферат, прорецензований викладачем, вноситься на захист і обговорення в аудиторії.

Обсяг реферату - 10-15 сторінок. Тема реферату вибирається (за бажанням) із запропонованої тематики. За узгодженням з викладачем можливе самостійне формулювання теми.

Теми рефератів

- 1 Проблеми формування соціології зарубіжжя
2. О.Конт як засновник позитивної соціології
3. Конкуренція функціоналізму і теорії конфліктів
4. Соціокультурний підхід до аналізу суспільства
5. Російська соціологія
6. Українська соціологія
7. Розвиток соціальних знань у Древньому світі
8. Міфологія як засіб відбитка соціальної реальності

9. Соціальні знання епохи Середньовіччя і Відродження
10. Сутність поглядів Н.Макиавеллі на людину, влада, держава. Макиавеллізм.
11. Поняття суспільства Суспільство і природа. Взаємодія основних сфер громадського життя.
12. Стратифікація і класова структура суспільства.
13. Демократія і суспільний розвиток
14. Теорії соціальної мобільності і тенденції її розвитку в сучасному суспільстві (на прикладі України і США)
15. Ознаки маргінального суспільства
16. Суспільна думка: сучасний стан, ресурси і деякі аспекти механізмів масового впливу
17. Жінка в суспільстві
18. Соціальні проблеми розвитку сучасного українського суспільства
19. Студентство і його соціальна роль у житті суспільства
20. Характерні риси стратифікації сучасного українського суспільства
21. Політика як соціальний інститут
22. Сім'я як соціальний інститут. Проблеми усталеності шлюбу
23. Соціальна політика держави
24. Традиції розвитку сучасної релігії
25. Функції утворення як соціального інституту
26. Наука і якісне відновлення суспільства
27. Універсально-історичні закони ієрархії. Управлінська еліта і
закрита група
28. Функції внутрішніх правил організації
29. С.Н.Паркінсон про патологію організацій
30. Бюрократія як засіб організації спільної діяльності
31. Влада і лідерство
32. Особистість як продукт суспільно-історичного розвитку
33. Особистість: проблеми соціалізації
34. Процес і стадії формування особистості
35. Соціальне пізнання особистості
36. Етнічна самосвідомість і ідентичність
37. Соціальний портрет підприємця
38. Девіантна поведінка молоді
39. Девіантна поведінка: сутність, види, механізм виникнення
40. Природа соціального конфлікту

41. Соціальний аспект трудових конфліктів (на прикладі шахтарських страйків)
42. Соціальні проблеми відносин між поколіннями
43. Тоталітаризм: сутність і прояви
44. Сучасні тенденції розвитку економічних систем
45. Праця в розвитку людини і суспільства
46. Сучасна демографічна ситуація в Україні й основні напрямки демографічної політики держави
47. Методи збору соціологічної інформації
48. Проблеми збору соціологічної інформації
49. Соціальна дискримінація жінок, як предмет соціологічного аналізу.
50. Концепція вивчення культури Ф.Ніцше
51. Культура і побут населення України
52. Відмітні риси українського (російського) менталітету

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ПО РОБОТІ ІЗ СИТУАЦІЙНИМИ ВПРАВАМИ ("CASE STUDI")

Повна свобода дій і міркувань студента досягається при розгляді "практичних ситуацій". Практична ситуація - кейс (англ. *case* - випадок) - це опис реального чи вигаданого випадку прийнятих рішень, їхніх передумов і наслідків. Класичне визначення поняття "кейс": "кейс являє собою опис ділової ситуації, що реально чи вставала стоїть перед відповідальними менеджерами, опис, що включає супутні даної ситуації факти, думки, судження, на які звичайно на практиці і спирається рішення менеджерів". Ендрю Тоул додає до цього: "... кейс - каталізатор, що прискорює процес навчання шляхом привнесення в нього практичного досвіду".

Використання практичних ситуацій у навчальних цілях, починаючи з появи першого збірника кейсів у 1921 році в гарвардській школі бізнесу, традиційно відбувається при вивченні, наприклад, юридичних і медичних ситуацій. Слухач, познайомивши з умовами ситуації, повинний був висловити свої судження і сформулювати рішення, звіряючи їх з реальним результатом. У 60-70-ті роки викладач Гарвардської школи бізнесу почав широко застосовувати практичні ситуації при вивченні економіко-управлінських дисциплін. В даний час за рубежом мається величезна кількість навчальних практичних ситуацій, підготовлених різними викладачами в багатьох вузах.

З'явилася і велика розмаїтість типів представлення навчальних практичних ситуацій. Це складні і прості, спеціалізовані і комплексні, друковані і телевізійні ситуації.

Саме коротке обґрунтування застосування кейсів у соціології можна сформулювати в такий спосіб: "мудрість неможливо втлумачити". Сьогодні не існує якогось єдиного й універсального методу і прийому навчання, навчившись яким, можна стати висококласним фахівцем.

Життєві ситуації, особливо соціальні, настільки унікальні і так швидко розвиваються і видозмінюються, тому навчання соціології повинне мати справу насамперед з моделями таких динамічних ситуацій. Кейс-метод орієнтований в більшому ступені на розвиток аналітичних здібностей й уміння приймати вірні рішення, ніж на розширення круга теоретичних знань і предметів.

Це метод інтенсивного навчання, на відміну від екстенсивних традиційних лекцій, семінарів і практичних занять. Зовсім, однак, не означає, що останні повинні бути відкинуті і замінені кейс-методом - інструмент інтенсифікації засвоєння матеріалу демонстрації того як теорія застосовується на практиці.

Якщо більш докладно визначити призначення кейс-метода, тоді можливо виділити такі основні цілі:

- розвиток навичок аналізу і критичного мислення;
- зв'язування теорії і практики;
- представлення прикладів прийнятих управлінських рішень;
- представлення різних точок зору;
- формування навичок оцінки альтернативних варіантів в умовах невизначеності

Крім цілей, при застосуванні кейс-метода досягаються побічні позитивні ефекти, наприклад:

- студенти одержують навички усної комунікації й аргументування своєї позиції;
- дійдуть висновку, що в більшості реальних ситуацій не буває одного вірного рішення і що бажання прочитати ще одну книгу, вивчити ще один метод і після цього вирішити всі проблеми не більш ніж ілюзія;
- у ході дискусій студенти виробляють впевненість в собі й в своїх силах, переконаність у тому, що в реальній бізнес - ситуації вони зможуть справитися з будь-якою проблемою;

- формуються стійкі навички раціональної поведінки в умовах неповної інформації, що є характерним для більшості практичних ситуацій;
- формуються навички раціональної поведінки при дозволі комплексних проблем;
- знайомлячи з описом кейса в ході аналізу інформації, слухачі одержують представлення про те, яка вихідна інформація може їм знадобитися при рішенні аналогічних практичних задач.

Відмінність практичних ситуацій і ділових ігор від традиційних форм навчання полягає в тому, що грають студенти, грають у практичну ситуацію, у прискореному режимі її розвитку. Студенти включаються в аналіз, обговорення, вироблення рішень. У результаті вони самі знаходять потрібні практичні дії в змодельованій ситуації.

Практичні ситуації стають "школою ділового життя", де здобуваються знання на рівні управлінських алгоритмів. Дуже важливо відзначити, що при ділових іграх нові знання не передаються від викладача до студентів, а виробляються самими учасниками заняття. Цей аспект украй необхідно довести до свідомості студентів, що особливо звикли тільки до традиційних форм занять.

Від уміння і навичок керівника занять залежить їхня ефективність. Викладач допомагає працювати студентам, але не робить роботу замість них. Будь-яке *навчальне заняття* - це технологія і її варто розробити. Професійний викладач перед заняттям у формі ділової гри чи вивчення практичної ситуації обов'язково підготує план заняття, складе необхідний роздавальний матеріал, складе ключові питання, спланує поділ роботи з груп учнів, проаналізує можливі невдачі в навчальній діяльності слухачів і способи їхнього дозволу, підготує заключні висновки, індивідуальні чи групові додаткові завдання для аналітичної роботи учнів після заняття.

Студенти свідомо виконують навчальну роботу в тому випадку якщо чітко розуміють мети заняття, практичні навички й уміння, який необхідно опанувати, склад знань, на який орієнтоване заняття. Викладачу варто прикласти зусилля, щоб слухачі "захотіли" доповнення і розвитку своїх знань і умінь. При такій формі занять від викладача потрібно не тільки знання фахівця, але також психологічного і педагогічного знання.

Ділова гра - це багатофункціональний метод навмисного розвитку знань і навичок людини або групи людей, спрямована на конкретну область знань, практичних навичок чи психологічних якостей.

Особливості опису "практичної ситуації"

У принципі будь-яка практична управлінська ситуація може залучатися як навчальний результат у значній мірі залежить від способу опису ситуації, саме спосіб опису покликаний "розбудити" мозок студента і підштовхнути його до логічного аналізу. Усю сукупність рекомендацій зі складання навчальної практичної ситуації можна розділити на кілька груп.

По-перше, це наявність "людського" елемента. Ситуація повинна бути цікавою за сюжетом, близькою до реальності або створювати повне відчуття реальності подій, що досягається різними прийомами (наприклад, використання реальних назв міст, підприємств і продукту, прізвищ учасників, дат подій).

По-друге, бажаною є свідомо драматизація ситуації.

По-третє, стиль повинний забезпечити оперативне знайомство з матеріалом. Обсяг матеріалу не повинний перевищувати двадцять сторінок машинного тексту. Структура матеріалу викладається як послідовність невеликих розділів розміром 0,3 - 1 сторінка машинописного тексту з чітко орієнтованим заголовком. Діаграма, графіки, таблиці - це додатковий матеріал для практичної ситуації, і він приводиться в додатках.

По-четверте, кількість описуваних подій і фактів повинна бути "обмежено-достатня". З одного боку, необхідно "затуманити" ситуацію, "розмазати" дані по всьому матеріалі, але з іншого боку, не повинно бути абсолютно зайвих даних і повинна зберігатися загальна (єдина) його орієнтація. Не слід підганяти дані під чіткі теоретичні залежності (життя звичайно не укладається у тверді рамки теорії), необхідно обновляти цифровий матеріал (наприклад, облік динаміки цін масштабів, асортименту).

Орієнтація на логічний аналіз досягається чергуванням у викладі дій управлінського персоналу і наслідків, виключенням з матеріалу оцінок, логічних виводів і висновків. Матеріал дає констатацію подій (як фотографія), а висновки й аналіз покладаються на читача (слухача). Фактичний виклад як би обривається, надаючи читачу (слухачу) можливість самостійно зробити висновок.

З позиції аналітичних труднощів виділяють три групи "практичних ситуацій":

1. Маються описи проблем і рішень.
2. Маються описи проблем і необхідно висловити варіанти з рішення.

3. Мається опис ситуації, необхідно виділити проблеми і їхнє можливе рішення.

Сценарій заняття

Навчальне заняття з використанням практичних ситуацій відбувається по спеціальному сценарію.

1. Первісне знайомство з матеріалом бажано здійснити завчасно. Кожен слухач одержує опис кейса і самостійно вивчає матеріал. Для первісного знайомства й індивідуального аналізу звичайно потрібно від 20 до 120 хвилин у залежності від обсягу матеріалу.

2. Попереднє обговорення кейса в аудиторії проводиться для того, щоб викладач переконався в гарному засвоєнні матеріалу і правильному розумінні поставлених у кейсі проблем усіма слухачами. Викладач відповідає на питання, тільки після роз'яснення подій чи фактів, а не для пояснення чи причин або варіантів управлінських рішень.

3. Аналіз практичної ситуації в підгрупі - етап самостійної роботи слухачів. Рекомендована кількість людей в підгрупі - 3-6. Обговорення кейса в підгрупах дозволяє кожному студенту взяти участь в осуді, висловити свою точку зору й одержати представлення про думки інших учасників. По-друге, у слухачів виробляються навички командної роботи, уміння вислухувати і враховувати чужі думки. По-третє, обговорення в малій групі змушує кожного бути цілком підготовленим до роботи, тому що в малій групі неможливо сховати некомпетентність. Головна задача підгрупи на цьому - підготуватися до формулювання своїх висновків і висновків перед групою. Підгрупа, вивчаючи практичну ситуацію, може підготувати:

- перелік ключових подій у часі;
- таблицю задач і прийнятих рішень;
- діаграму наслідків;
- графіки змін техніко-економічних показників;
- класифікаційні групи дій і подій, таблиці і графіки

Повідомлення підгрупи передбачає аналіз динаміки подій, оцінку впливу на події конкретних дій чи прийнятих рішень, оцінку наслідків можливих варіантів управлінських рішень, припущення можливого наступного розвитку подій.

4. Дискусія в групі виконується на основі повідомлень підгруп. Представники кожної з підгруп виступають зі своїм аналізом, причому слухачі виступають у ролі опонентів до доповідача. Викладач повинний виконувати роль координатора і керівника дискусії, а при

необхідності й опонента, активізуючи і направляючи дискусію. Питання до доповідача можуть бути наступними:

Що тут є головним?

Що Ви про це думаєте?

Які існують приклади цього?

Що є тут керуванням?

Як Ви зробили б це?

Які виявилися наслідки?

Кого це торкнеться?

Чи не пропустили Ви дещо?

З чиїх позицій Ви це пропонуєте?

Найбільше доцільно організувати дискусію між студентами, тому можна "переадресувати" питання до слухачів.

Ступінь залучення слухачів у дискусію залежить від:

- зручності ситуації для дискусії;
- зручності навчального приміщення;
- розміщення студентів;
- знання викладачем імен студентів;
- знання студентом матеріалу;
- наявності у викладача власних підготовлених навчальних ситуацій;
- наявності гарної системи в описі практичної ситуації;
- ступеня підготовленості викладача;
- знання студентами процесу обговорення;
- наявності в студентів теоретичної підготовки;
- ступеня заплутаності викладу і розміру опису;
- здатності викладача стримати власні висновки і слухати версії, висловлювані в аудиторії;
- використання матеріалу як бази для обговорення намірів;
- настрою студентів на бажання до навчання.

5. Підведення підсумків здійснюється викладачем, що дає оцінку висновкам підгруп і окремих студентів, усьому ходу дискусії. Одночасно необхідно сформулювати й обґрунтувати варіанти дій, що не були запропоновані слухачами. Іноді при підведенні підсумків викладачі просять дати оцінку кейсу, його ефективності, тому, наскільки отримані в ході аналізу і дискусії результати відповідають очікуваням. При цьому використовуються спеціально розроблені анкети.

Практичні зауваження по проведенню занять з використанням кейсів

1. Загальне число учасників в групі може істотно варіюватися. Відповідно досвіду застосування кейс-метода в Гарвардській школі бізнесу та інших бізнес-школах, це число не повинно перебільшувати 100 чоловік і не може бути менш 10.. У протилежному випадку або важко забезпечити повновагу дискусію, або група стає важко керуємою.

2. Для зручності спілкування викладача з групою, якщо він не знайом із усіма слухачами, доцільно на стіл перед кожним з них поставити табличку з його ім'ям. У протилежному випадку викладач змушений буде звертатися під час обговорення і дискусії в такий спосіб: "Гей, молода людина в окулярах у третьому ряді" чи "Дівчина поруч з бородатим юнаком" і т.п., що вкрай небажано.

3. Велику роль у проведенні ефективної дискусії грає розміщення столів під час обговорення в аудиторії. Найменш зручною є традиційне розміщення, коли столи стоять в аудиторії рядами, один за одним. У цьому випадку виникають значні незручності при виступі студентів із задніх рядів, що утрудняє спілкування й обговорення. Найкращим рішенням є розташування учасників навколо круглого столу. У цьому випадку забезпечується гарна видимість для всіх учасників обговорення, психологічно комфортна обстановка в дискусії.

Для груп середніх розмірів доцільно застосовувати розташування в аудиторії у формі букви "П", збільшуючи число рядів з ростом чисельності групи. Якщо слухач сидітиме у два-три ряди, тоді слід використовувати "шаховий" спосіб їх розташування, щоб перший ряд не закривав студентів другого ряду. Однією з компромісних форм є розташування студентів при концентрації малими групами.

КЕЙС "КОНФЛІКТ"

Кейс 1

Вихідні дані. У родині Зикіних виросла дочка Ганна, а разом з нею і ряд проблем. Дочка учиться в інституті, багато працює, утомлюється. Батьки вважають, що дівчинці в канікули треба б відпочити, з'їздити в пансіонат чи будинок відпочинку, і тому підкупувають путівки для спільних (з ними) поїздов. Батьки знають, що Ганна любить їздити, однак в останні час вона стала постійно відмовлятися (хоча раніш їздила з задоволенням), прагне залишитися

вдома або піти куди-небудь із друзями, але не з родиною. Батьки стали ображатися, не знають, що робити.

Постановка задачі:

1. Скласти схему можливого розвитку конфлікту в родині Зикіних.
2. Визначити об'єкт конфліктної ситуації, позитивні і негативні функції конфліктної ситуації (з погляду Маші і батьків).
3. Скласти перелік інцидентів, що можуть перетворити конфліктну ситуацію в конфлікт.
4. Припусти можливий вихід з створеної ситуації з точки зору Марії.

Кейс 2

Вихідні дані. Керівник підприємства здав в оренду збиткову ділянку трудовому колективу. Незабаром справи на ділянці налагодилися і було прийняте рішення його реорганізації в самостійне мале підприємство (МП), але зі збереженням виконання необхідних робіт для всього підприємства. МП стало розвиватися, багато працівників основного підприємства виявилися «на змісті» у МП, одержуючи чи прямо побічно від нього доплати за виконання робіт для МП. У зв'язку з тим, що заробітна плата працівників на МП більш ніж у два рази стала вище чим у середньому по всьому заводі, з'явилася погроза виникнення конфлікту в колективі основного підприємства.

Керівник основного підприємства не хоче діяти силовими, забороненими методами, але розуміє, що треба почати якісь міри, інакше він утратить контроль над усією ситуацією.

Постановка задачі:

1. У чому причини створеної ситуації з точки зору теорії соціальних ролей?
2. У чому складається невідповідність поведження двох керівників (основного і малого підприємств) чеканням навколишніх?
3. Як можна вийти з створеної ситуації?

Методичні вказівки

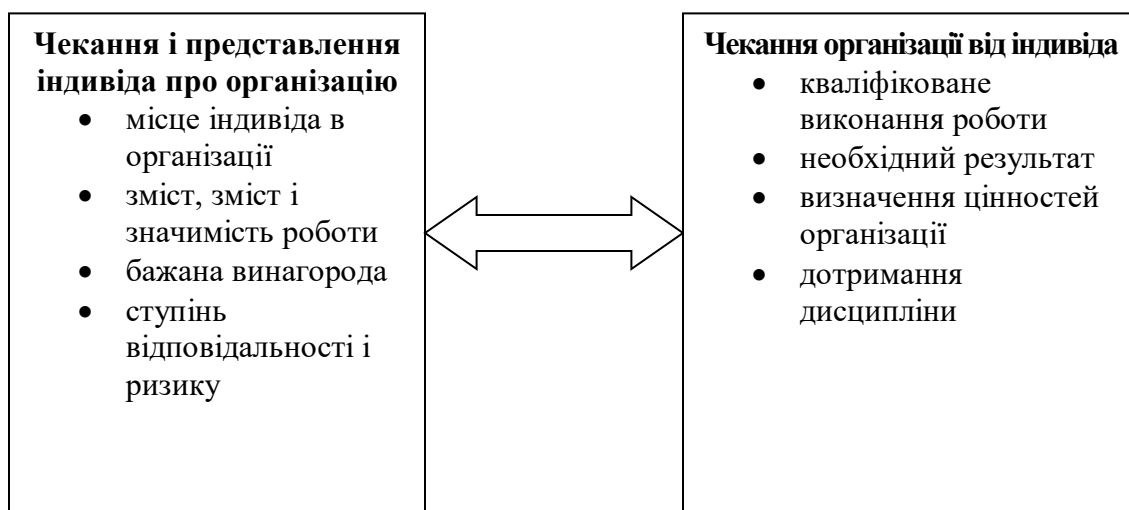
В основу завдання покладений підхід до розгляду причин конфлікту з погляду *теорії рольової поведінки*.

Роль — визначений шаблон, стереотип, модель поведження людини, об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі суспільних чи особистих відносин. Роль визначається своєю назвою, позицією індивіда, виконуваною функцією в системі соціальних відносин і чеканнями навколишніх.

Протягом усього життя людина грає безліч ролей, виходячи з тих функцій, що їй приходить виконувати: батька, чоловіка, дитини, підлеглого, начальника, покупця і т.д. Кожна з цих ролей складається з задач, що повинна вирішувати «актор», і з поведінки в цій ролі відповідно до чекань навколишніх.

Якщо поведінка індивіда відповідає чеканням оточуючих людей від даної ролі, то людина нормально ними сприймається. Якщо ж не відповідає, то оточення може відіпхнути від себе таку особистість, зажадавши зміни поведження, або виникне схований конфлікт.

Поведінка індивіда відповідно до задач ролі і чеканнями навколишніх являє собою **рольову поведінку**. Якщо член групи успішно виконує свою роль, поводить відповідно до чекань навколишніх і при цьому сам особисто одержує задоволення від змісту, характеру і результатів своєї діяльності і своєї взаємодії з оточенням, то не виникає конфліктних ситуацій. Також необхідна відповідність чекань кожного з учасників конфліктної взаємодії: чекань працівника і чекань організації (мал. 1).

Мал. 1. Схема чекань індивіда й організації

У кожній із пропонованих ситуацій досить ясно просліджується невідповідність рольової поведінки учасників взаємодії рольовому чеканню навколишніх: батьків стосовно дорослої дочки; керівника ділянки стосовно директора підприємства.

Дочка росла цілком природно її прагнення до деякої незалежності, волі вибору форми проведення дозвілля, друзів. Батьки вважають її ще малосамостійною людиною, що не може відповідати за свої вчинки і вибір друзів, вони думають, що їй потрібно постійна турбота, опіка. Однозначного рішення в цій ситуації нема, але можлива визначена домовленість між батьками і дочкою за взаємною зміною чекань і поведінки: проводити

частину відпустки з ними, а частина - самостійно, із друзями.

При розгляді ситуації з малим підприємством також рекомендується взаємна зміна чекань і поведінка учасників описуваних подій:

- зміна умов договору з МП, збільшення відрахувань основному підприємству;

- поступовий переклад усього підприємства на аналогічні умови, а у керівника цієї ділянки попросити всю програму такого перекладу;

- зробити керівника МП начальником відділу маркетингу всього заводу, оскільки він вже показав можливості успішної взаємодії з зовнішніми замовниками.

Опис ходу занять

Група розбивається на 4-5 підгруп, кожній з яких роздається опис ситуацій і питання. Порядок проведення обговорення може бути різним: групам видаються різні питання для підготовки (№1 - першій підгрупі, №2 - другій підгрупі і т.д.), або задаються різні точки зору, з яким повинна бути розглянута ситуація (розглянути з погляду Маші для ситуації №1; з погляду директора підприємства в ситуації №2).

Після підготовки протягом 15-20 хвилин студенти пропонують свої варіанти рішень, колективне обговорення ситуації по всіх поставлених питаннях і з різних точок зору.

КЕЙС "ВІДЕОТРЕНІНГ СПІЛКУВАННЯ"

Вихідні дані і постановка задачі

Відеотренінг проводиться з метою:

- відпрацьовування в студентів навичок спілкування для попередження виникнення конфліктних ситуацій чи для виходу з уже виниклих;

- виявлення в студентів сильних і слабких сторін поведінки в конфліктних ситуаціях.

Відеотренінг дозволяє фіксувати увагу на тих чи інших аспектах поведінки особистості чи групи для того, щоб кожен учасник цього заняття за допомогою ведучого зміг виявити, що в нього виходить удало, на що варто звернути увагу у взаєминах з колегами в конфліктних ситуаціях, що необхідно змінити.

Для індивідуальних виступів вправ і завдання для відеотренінгу повинні відповідати декільком *вимогам*: мінімум часу на виконання; деяка невизначеність завдання; достатні його труднощі; висока емоційна насиченість; розмаїтість і високий темп пред'явлення.

Тому індивідуальні завдання кожній групі викладач визначає по-різному. Наприклад, розповісти про найбільш цікаві зустрічі, що відбулися останнім літом на відпочинку; як правильно організувати відносини з колегами, коли один з них буде начальником;

як входити в контакт і незнайомими людьми й успішно його проводити; що робити, коли необхідне роз'яснити і доводити прописні істини і при цьому не допускати різких виражень, і т.д.

Для колективної роботи пропонується набір невеликих конфліктних ситуацій, які необхідно оперативно підготувати і програти перед камерою. Як приклад можна скористатися наступними варіантами конфліктних ситуацій.

Кейс 1

Відділу керування персоналом фірми по виробництву і реалізації комп'ютерів необхідно провести співбесіду по прийому фахівців на роботу і вибрати з двох претендентів одного, а іншому чемно відмовити.

Учасники: представник відділу керування персоналом фірми; претендент №1 - студент денного відділення університету, що дуже хоче одержати дане місце, але в нього мало досвіду; претендент №2 - працює в аналогічній фірмі, але не по необхідній посаді, з якихось причин хоче поміняти місце роботи.

Кейс 2

Інспектор ДАІ вимагає, щоб студент, що під'їжджає до університету на машині, не ставив свою машину на площадці біля будинку, а залишав її за огорожею.

Учасники: інспектор ДАІ, що постійно чергує в університеті; студент університету, що, крім навчання, займається ще і бізнесом, тому він не може обходитися без машини, а ставити її далеко від вікон інституту - боїться за схоронність.

Кейс 3

Керівнику економічної служби фірми «Кристал» необхідно, щоб економіст Петрова О.П. вийшла на роботу в суботу.

Учасники: керівник економічної служби фірми, якому треба терміново до понеділка (справа відбувається в п'ятницю в другій половині дня) закінчити звіт. Він не встигає і просить свого співробітника, економіста Петрову О.П., вийти на роботу в суботу і закінчити цей звіт. Економіст Петрова О.П. заздалегідь замовила машину для переїзду на нову квартиру, обмін якої тривав досить довго.

Методичні вказівки. Відеотренінг заснований на передачі його учасникам інформації зворотнього зв'язку, яка дозволяє людині подивися на себе очима своїх колег, однокурсників і оцінити своє поведіння з боку. Видача й одержання цієї інформації є важливим компонентом спілкування, допомагає особистості побачити себе такою, якою бачать її інші.

Процедура відеотренінгу припускає виконання студентами серії вправ і завдань, що вимагають рішення ряду ситуацій, іноді конфліктних. Хід рішення записується на відеокасету. Після кожної групи вправ відбувається відтворення запису і колективне обговорення переглянутого матеріалу. Це дозволяє учасникам заняття подивитися очима інших студентів на виконання задач.

Даний вид занять має *ряд особливостей*, що накладають додаткову відповідальність на викладачів, що проводять ці заняття: необхідне створення атмосфери конструктивного підходу до обговорюваних виступів, при якій відсутня як критичність, так і невгамовна взаємна похвала. Від викладачів потрібен доброзичливий, конструктивний, максимально етичний розгляд зроблених повідомлень.

Деяка невизначеність інструкцій на всіх етапах проведення

заняття, достатня складність завдань і дефіцит часу сприяють прояву найбільш типових помилок спілкування в студентів, забезпечують природність поведінки, мови, активного застосування звичних для аналогічних ситуацій способів спілкування.

У навчальних ситуаціях звичайно беруть участь від 1 до 3 чоловік одночасно. Інші під час програвання завдання спостерігають як відбувається або готується переміна учасників на ігровій площадці, або виступають як експерти. Таким чином, вони знаходяться в

постійній психологічній готовності до дії в наступний момент. Навіть спостерігаючи за діями інших студентів на екрані телевізора, вони мимоволі ідентифікують себе з учасниками цієї ситуації.

Завдяки цьому відбувається опосередковане навчання навіть тих студентів, що не були безпосередньо зайняті в даній ігровій вправі.

Високий темп тренінгу дає можливість кожному студенту в ході чотиригодинного заняття бачити себе на екрані від 4 до 10 хвилин, а в центрі уваги групи залишатися до 15 хвилин.

Відеотренінг є груповим методом навчання, тому забезпечення повноцінної групової роботи необхідно постійна повноцінна участь усіх членів групи, їх емоційне залучення у хід роботи. Ведучому викладачу приходиться також виконувати роль режисера й організатора цього заняття.

Перед початком тренінгу можна нагадати студентам деякі особливості заняття: під час тренінгу необхідно працювати "Тут і зараз", тобто не відволікатися, а також пам'ятати, що інформацію, яку вони одержать про інших під час заняття, не можна використовувати надалі на шкоду когось то не було.

Не слід забувати використовувати при виступах усі засоби спілкування: вербальні (слова) і невербальні (жести, міміка, паузи, тембр голосу, темп мови, посмішка, сміх, вираження очей).

Етапи спілкування припускають розподіл всієї інформації, що повідомляється, на три нерівні частини:

- 1 етап - входження в контакт зі слухачем, звертання на уваги, залучення інтересу к себе;
- 2 етап - передача безпосередньо самої інформації; при цьому необхідно переконатися, що інформація сприйнята правильно;
- 3 етап - вихід з контакту, завершення спілкування.

При розборі індивідуальних виступів викладач може на дошці записати усі вдалі прийоми спілкування (без указівки прізвища) допущені помилки за формою і по змісту виступу. Наприклад, виділити можливі помилки виступу за формою: погане користування

невербальних засобів; відсутність гарного зачину, тобто входження в контакт; зайва чи недостатня емоційна зацікавленість що говорить; відсутність звертання до аудиторії.

ОПИС ХОДУ ЗАНЯТЬ

1. *Індивідуальні виступи* по вільних чи заданих темах. На цьому етапі всі студенти групи одержують завдання, готуються протягом 5-6 хвилин і починають по черзі виступати перед аудиторією (2 хвилини) з одночасним записом на відеоплівку.

2. *Перегляд і обговорення індивідуальних виступів*: виявлення вдалих і помилкових прийомів виступу, розбір допущених неточностей, що проводиться всією групою під керівництвом викладача, фіксування на дошці застосованих прийомів спілкування.

3. *Колективна робота*: рішення невеликих конфліктних ситуацій. Робота проходить по підгрупах у два-три чоловіка методом рольового спілкування з одночасним записом на відеоплівку.

4. *Перегляд і обговорення* рішення конфліктних ситуацій, запропонованих студентам для рольового спілкування.

Робиться висновок: чи вирішена ситуація, з чийого погляду за рахунок чого, хто з граючих виконав поставлену задачу і за рахунок якого прийому.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ПО ПРОВЕДЕННЮ ОПИТУВАННЯ

Опитування є одним з найпоширеніших методів соціологічних досліджень. Опитування припускає одержання відповіді на питання, що задаються соціологом. Особливість цього методу полягає в тому, що джерелом інформації виступає словесне повідомлення, судження опитуваного. Опитування дозволяє одержати інформацію про думки й оцінки респондента тих чи інших сторін дійсності, про мотиви його поведіння.

Розрізняють чотири різновиди опитування:

- *анкетування* - письмове заочне опитування;
- *інтерв'ю* - усна бесіда, очне опитування;
- *соціометричне опитування*;
- *експертне опитування*, що припускає одержання відповідей від компетентних по досліджуваній проблемі облич.

Як форми самостійної роботи студентів пропонується самостійна підготовка й організація анкетування і проведення соціометричного дослідження. Методика соціометричного аналізу приведена в розділі 5.4.

Достоїнством *анкетного опитування*, завдяки якому він має широке поширення, є можливість одержання з його допомогою значного обсягу емпіричної інформації в короткий термін. Заповнюється анкета самими респондентами.

Анкета (опитувальний лист) являє собою сукупність упорядкованих по змісту і формі питань. Надійність і вірогідність інформації, одержуваної в результаті опитування, у значній мірі обумовлюються конструюванням і редакцією питань. Це висуває високі вимоги до їхнього формулювання. Питання класифікуються по ряду найважливіших ознак: по змісту., по функціях, за структурою, за формою (Рис.2).

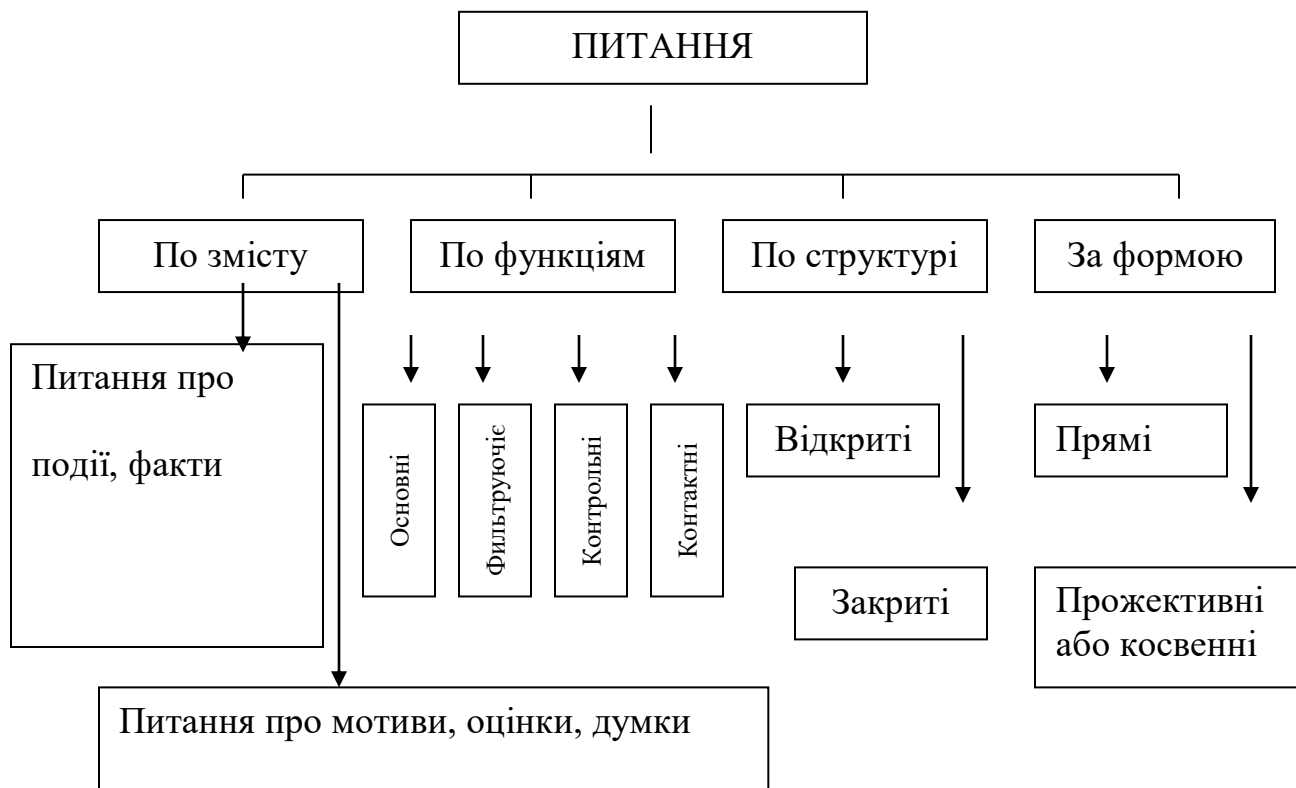

Рис. 2 – Види питань, використовуваних при анкетуванні.

За змістом всі питання, що задаються, підрозділяються на дві великі групи: питання про факти і події і питання про оцінки і думки з

приводу цих подій. У першу групу входять питання про поведінки і продукти діяльності респондента, а також соціально-демографічні питання про особистість респондента, наприклад, питання типу: "Як часто в останній рік ви користалися бібліотекою для підготовки до занять?". До другої групи відносяться питання типу: "Як Ви оцінюєте якість викладання спеціальних дисциплін в університеті?".

Кожний з цих двох блоків питань має свої особливості. Якість опитування в значній мірі залежить від того, наскільки опитувані можуть і хочуть щиро відповісти на поставлені питання. Нерідкі випадки, коли респонденти відмовляються давати оцінку тим чи іншим подіям, відповідати на питання про мотиви поведінки.

По функціях розрізняють чотири типи питань: основні, фільтруючі, контрольні, контактні. Якщо основні питання призначені для одержання інформації про соціальні факти, то призначення фільтруючих питань - відсіяти некомпетентних респондентів. Функція контрольних питань - уточнити правдивість відповідей на основні питання. Це своєрідна модифікація основного питання, його інше словесне формулювання. Контактні питання дозволяють установити доброзичливі стосунки між дослідником і респондентом, "зламати лід".

У залежності від структури питання бувають відкриті і закриті. У відкритих питаннях респондент сам формулює відповідь. У закритих міститься перелік варіантів відповідей, і опитуваний вибирає з цього "віяла" у відповідь, яка для нього прийнята.

Приклад закритого питання:

Віяло можливих відповідей повинне вичерпувати обсяг опитування, включаючи позитивні, негативні варіанти відповідей, а також відповіді типу "не знаю", "важко відповісти", інші відповіді.

Виділяють три різновиди закритих питань: 1) так - ні; 2) альтернативні, що припускають вибір однієї відповіді з переліку можливих; 3) питання - меню, що дозволяють респонденту вибрати одночасно кілька відповідей.

Вибір відповіді з віяла запропонованих варіантів припускає можливість одночасного співробітництва в декількох названих формах.

Яка форма самостійної роботи при підготовці до занять по соціології вам найбільш цікава?

- 1) читання спеціальної літератури;
- 2) перегляд періодики по даній тематиці;
- 3) самостійне проведення опитування;
- 4) проведення соціометричного дослідження;
- 5) самостійна робота із ситуаційними завданнями (кейсами);

- б) нічого з перерахованого вище;
- 7) важко відповісти.

За формою розрізняються питання прямі і прожектівні (непрямі). Прямі запитання стосуються існуючої ситуації. У прожектівних питаннях ситуація задається, передбачається. Приклад прямого запитання: "чи влаштовує вас ваша теперішня робота?". Приклад того ж питання, але сформульованого побічно: "Припустимо, що з якихось причин Ви тимчасово не працюєте. Повернулися б Ви на колишнє місце роботи?" Перевага прожектівних питань полягає в тому, що вони вільні від можливих тимчасових конфліктних ситуацій. Різновидом непрямих питань є безособові питання.

При підготовці запитальника потрібно виходити з наступних правил формулювання питань:

1. Питання повинне відповідати цілям і задачам дослідження.
2. Кожне питання повинне бути логічно окремим.
3. Формулювання питання повинне бути зрозуміле для всіх опитуваних, тому варто уникати вузькоспеціальних термінів. Питання повинне погоджуватися з рівнем розвитку респондентів, у тому числі найменш підготовлених.
4. Не слід задавати занадто довгих питань.
5. Варто прагнути до того, щоб питання стимулювали респондентів до активної участі в опитуванні, підвищували інтерес до досліджуваної соціологами проблеми.
6. Питання не повинне уселяти відповідь, нав'язувати респонденту той чи інший його варіант. Він повинний формулюватися нейтрально.
7. Повинний бути дотриманий баланс можливих позитивних негативних відповідей. У протилежному випадку питання може вселити респонденту спрямованість відповіді. Наприклад, при вимірі ступеня задоволеності працівників різними сторонами трудової ситуації треба передбачити однакове число варіантів задоволеності і незадоволеності: "цілком удоволений", "в основному вдоволений" і "не вдоволений", "не зовсім удоволений". Варто також передбачити варіант, коли опитуваний не може зробити визначену оцінку: "важко відповісти".

Анкета не є простою сумою питань, вона має визначену структуру. Щоб установити розмір анкети, кількість питань у ній, варто керуватися метою дослідження, передбачати результати анкетування і їхнє практичне використання. Анкета, як правило, складається з трьох: вступної, основної і «паспортички». Вступна частина - це звертання до опитуваного, де вказуються мета опитування, умови анонімності

опитування, напрямку використання його результатів, правила заповнення анкети. В основній частині містяться питання про факти, поводження продуктів діяльності, мотиви, оцінки і думки респондентів. Остання частина анкети включає питання про соціодемографічних і біографічних даних опитування.

Анкетування варто застосовувати при вивченні оцінки ходу перебудови в трудових колективах, причинах плинності кадрів, ефективності бригадної форми організації праці, відношення до праці, психологічного клімату в колективі та ряду інших проблем.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ПО ПРОВЕДЕННЮ СОЦІОМЕТРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ГРУПІ

Соціометрія (від лат. *societas* - суспільство і греч. *metreo* вимірюю) - один з напрямків соціальної психології і розроблена в його руслі сукупність вимірювально-дослідницьких процедур, основу яких складають різні варіанти соціометричної методики.

Основоположник цього напрямку Дж.Морено припускав, що багато проблем суспільних відносин можна дозволити шляхом просторових перестановок людей і розміщення їх таким чином, щоб поруч виявилися інваліди, що відчувають друг до друга симпатії. Відповідно до цього виділив дві підструктури суспільства: макроструктуру і мікроструктуру. Перша являє собою просторове розташування людей у різних процесах спільної діяльності, а друга характеризує емоційно-психологічні взаємозв'язки між ними.

Соціометрична методика дозволяє виявити:

- соціометричний статус, реальне місце суб'єкта в неофіційних міжособистісних взаєминах групи. Показником міжособистісного статусу є кількість виборів суб'єкта товаришами по групі. Статус може аналізуватися тільки в контексті даної групи, даної ситуації взаємодії і на даний період часу;
- емоційну експансивність особистості (відношення особистості до групи), показником якої є число виборів, зроблених цією особистістю в напрямку до групи;
- структуру міжособистісних взаємин (див. карту групової диференціації);
- рівень реального авторитету керівників групи;
- наявність окремих угруповань (див. карту групової диференціації);
- порівнювати офіційну і неофіційну структуру групи.

Процедура використання соціометричної методики:

Матеріал: набір питань-критеріїв, запропонованих випробуваному з метою виявлення його взаємин з іншими членами групи.

Соціометричний критерій повинний задовольняти загальним вимогам, запропонованим до формулювання питань у будь-якій опитуванні:

- 1) питання повинне бути конкретним, загальнозрозумілим;
- 2) питання не повинне містити слів з подвійним значенням;
- 3) питання повинне вказувати місце, час і контекст, який необхідно враховувати при відповіді;
- 4) формулювання питання і його зміст повинні враховувати особистий соціальний досвід опитування у тій області, на яку спрямоване питання.

Вибір критеріїв визначається задачею дослідження. Якщо ми хочемо виявити студентів, здатних очолити групу (старосту, профгрупорга), то на з'ясування цього і повинні бути спрямовані відібрані критерії. Іншими будуть критерії при задачі з'ясування взаємних симпатій і антипатій під час проведення дозвілля.

Успіх соціометричного опитування залежить від того, наскільки сильними будуть використані критерії. Сила критерію визначається значимістю запропонованої ситуації. Чим вище суб'єктивна значимість передбачуваної спільної діяльності, тим сильніше критерій.

Крім позитивного критерію вибору можна передбачати і негативний вибір.

Інструкція: «Ми займаємося дослідженням міжособистісних відносин. Сьогодні спробуємо установити вашу думку на цей рахунок, у зв'язку з чим буде проведено невелике опитування. На листі папера напишіть своє прізвище; після того, як вам буде прочитане питання, поставте номер питання і запишіть відповідь на нього. Причому, при відповіді на питання необхідно зробити не менш трьох (можна і більше) виборів. Перший вибір означає того, кого ви вибрали в першу чергу, другий в другу, якщо перший вибір неможливий; третій у третю, якщо не вдасться вибрати другого.

З огляду на деяку делікатність запропонованих вам питань, результати виборів, що ви зробите, у вашій групі оголошуватися не будуть. Прохання працювати самостійно і давати відверті відповіді».

Існують визначені вимоги до проведення соціометричного дослідження:

1. Дослідник входить у прямий контакт із групою, прагне вселити їй довіру до себе.

2. Усі члени групи повинні обов'язково брати участь в опитуванні. Відсутність хоча б одного члена групи знижує надійність соціометричних даних.

3. Кожен член групи відповідає на питання соціометричної анкети самостійно.

4. Соціометричне опитування проводиться для всієї групи одночасно. Брати запитальник додому не дозволяється.

5. Необхідно домогтися згоди всіх членів групи брати участь в опитуванні. Тільки при добровільній участі всіх членів групи можна одержати достовірну інформацію.

Інтерпретація результатів соціометричного експерименту залежить від застосовуваних критеріїв вибору.

Результати дослідження корисно зіставити з даними спостереження за групою. При цьому можуть бути розбіжності між відносинами, що спостерігаються, і тими, котрі можна побачити на карті. Це відбувається тому, що дані, отримані описаними вище способами, інформують не тільки про дійсні, але і бажані відносини. У ряді випадків ці дані можуть надати значну допомогу в розумінні групи.

Схема обробки результатів опитування і заповнення соціометричної матриці:

- накреслите таблицю з числом рядків і стовпців, рівним кількості членів групи;
- складіть список групи: спочатку дівчини за алфавітом, потім юнака. Зіставте кожного прізвища свій порядковий номер. Відповідно пронумеруйте рядки і стовпці таблиці;
- рядка таблиці відповідає тим, ХТО вибирав; стовпці - тим, КОГО вибирали;
- заповніть таблицю, перенесіть у неї результати опитування. На перетинанні рядків і стовпців цифрами «1», «2», «3» відзначте тих, кого вибрали відповідно в першу, другу і третю чергу;
- підрахуйте, скільки виборів одержав кожний. Отримані дані запишіть у спеціально відведеному рядку внизу таблиці.

Схема побудови карти групової диференціації:

Намалюйте 4 концентричне розташовані окружності: у центрі розташовуються ті, хто отримали 5 виборів і більше. У першій зоні від центра - **які** получили 2-4 вибору, у другий - 1 вибір, у третьої - 0 виборів. Розділіть окружність вертикальною рисою навпіл: ліва

	Шабаєва										
	Ветов										
	Вахмянина										
0	Труничева										
	Кількість виборів										
	Кількість взаємних виборів										

При інтерпретації результатів корисно обговорити:

- 1) Хто лідер групи. Положення старости і профорга групи на карті групової диференціації.
- 2) Наявність в групі угруповань. Їхні взаємини між собою.
- 3) Наявність ізольованих і знедолених в групі.
- 4) Аутосоціометрія.
- 5) Мотиви вибору в системі міжособистісних взаємин.

Представлення результатів соціометричного опитування в кількісній формі здійснюється за допомогою обчислення соціометричних індексів.

Соціометричні індекси являють собою число виборів якого-небудь визначеного виду, пронумерованих (для можливості порівняння з аналогічними індексами, отриманими в результаті експериментів з іншими колективами) як загальна кількість можливих виборів даного типу.

Розрізняють два типи соціометричних індексів - **персональні і групові**. Персональні індекси можна класифікувати також на **об'єктивні** (утримуючу інформацію про число виборів, отриманих даним членом колективу від інших), **суб'єктивні** (утримуючу інформацію про число виборів, зроблених даним членом колективу), і **змішані** (сконструйовані на даних, що характеризують кількість як відданих, так і отриманих виборів).

Основними даними, що характеризують визначеного індивіда і, є структура зроблених і отриманих їм виборів чи відхилень, чи окремо охопити їх разом одним індексом, віднімаючи число відхилень від числа виборів.

Використання цих сум для порівняння показників різних колективів неможливо, оскільки на величину індексу впливає число індивідів в групі. Замість цього можна ввести стандартизовані

показники, придатні для порівняння колективів різної чисельності шляхом розподілу цих сум на число облич у колективі, до якого належить i , а точніше, на $(N-1)$, тому що в соціометричній картці індивід не може вибрати чи відхилити самого себе.

Наприклад, позиція індивіда i (положення, місце індивіда i у колективі) відповідно до числа отриманих їм позитивних виборів, тобто позитивний статус індивіда, обчислюється так:

$$ПВ_i = \frac{\text{число індивідів, роблячих вибір } i}{N-1},$$

де N означає число індивідів у досліджуваному колективі. Негативний статус i -го індивіда дорівнює

$$ПО_i = \frac{\text{число індивідів, роблячих вибір } i}{N-1}$$

Ці два показники широко використовуються і без обліку $N - 1$, тобто фактора, уведеного для того, щоб можна було робити порівняння між колективами.

У залежності від змісту критерію вибору ПВ, буде мірою позиції на шкалі організаторських здібностей, мірою ступеня соціального визнання, чи впливовості яких-небудь інших якостей.

Якщо виходити з того, що $ПО_i$, є протилежністю $ПВ_i$ (як це звичайно буває), то з'єднання цих двох показників дає позицію i відповідно до числа виборів і відхилень одночасно:

$$ПВ - О_i = ПВ_i - ПО_i,$$

Якщо індивід i мав право зробити необмежене число виборів, то можна обчислити

показник його позитивної експансивності.

Позитивна експансивність:

$$ПЭ_i = \frac{\text{число індивідів, роблячих вибір } i\text{- індивідом}}{N-1}$$

Цей показник є мірою прагнення i до встановлення соціальних відносин з іншими обличчями.

Індекси позитивного статусу індивіда, негативного статусу, загальний статус, а також індекс експансивності можуть служити для порівняння позиції індивіда в тому самому чи в різних колективах.

Якщо індивід i належить до одного колективу, а індивід i - до іншого, то можна порівняти відносини, що зв'язують з його колективом, з відносинами, що зв'язують i з його колективом.

Такі порівняння не можуть однак бути основою для якихось висновків про співвідносини якостей, властивих i і j , наприклад, про тих, хто з них у більшому ступені має якості керівника чи здатність зав'язувати приятельські стосунки. Навіть якщо індекси, отримані й ij , будуть явно різними, можливо, що індивід i одержав би той же індекс, що ij , якби належав до того ж колективу, і навпаки. Контакт індивіда з даним колективом залежить від структури і функції цього колективу.

Ці індекси можуть використовуватися і для порівняння позиції того самого індивіда в різні періоди часу за умови, що щораз буде застосовуватися та сама соціометрична картка.

Для того щоб охарактеризувати весь колектив, потрібно мати всі дані про кількість виборів, відхилень і залишення без уваги в даному колективі. У цьому випадку інтерес представляють показники, що характеризують структур групи, такі як число взаємних позитивних виборів (i вибирає j і j вибирає i), число ізольованих індивідів, залишених без уваги, зв'язку типу i вибирає j , j вибирає k , k вибирає i т.д.

Наприклад, можна обчислити експансивність (E) групи

$$E = \frac{\text{загальне число виборів, произведених группой}}{N}$$

Аналогічним образом обчислюється згуртованість групи як відношення числа пара з взаємним вибором до загального числа можливих пар.

$$C_n = \frac{\text{число пар зі взаємним вибором}}{C_n^2}$$

де кожне обличчя має право робити необмежене число виборів, C_n^2 - загальне число можливих пар і дорівнює

$$\frac{N(N-1)}{2}$$

Дослідник, якому потрібно зробити стандартизованими способами аналіз інших сторін взаємодій усередині колективу (так само, як і між колективами), може з успіхом сконструювати для себе необхідні відповідні показники, точно установивши при цьому, як саме і з якими цілями він їх уводить.

Соціометричні індекси являють собою сильний засіб аналізу інших сторін взаємодій усередині колективу (так само, як і між колективами), може з успіхом сконструювати для себе необхідні відповідні показники, точно установивши при цьому, як саме і з якими цілями він їх уводить.

Соціометричні індекси являють собою сильний засіб аналізу зібраної інформації, тому що дозволяють використовувати для її обробки кількісні методи математичної статистики. Однак як приведені як приклад, так і інші індекси повинні виявляти свою придатність тим, що з їх допомогою мається можливість формулювати важливі - у теоретичному чи практичному змісті - положення про залежність. Правильна їхня дефініція й обчислення ще не є аргументами, що доводять їхню придатність у дослідженнях.

Випливає з великою старанністю відноситися до питань інтерпретації отриманих соціометричних індексів, при розрахунку яких створюється ілюзія одержання точного об'єктивного знання. Більшість показників позбавлені якого-небудь іншого значення, крім того, що може вкласти в них здоровий глузд. Іншими словами, не існує досить адекватних способів перевірки вірогідності отриманих значень індексів, крім того чи іншого різновиду власне соціометричної процедури.

Розуміння цієї властивості соціометричних індексів дозволяє, з одного боку, конструювати їх практично в будь-якій кількості відповідно до задач конкретного дослідження (що і спостерігається на практиці), а з іншого боку - змушує дуже уважно відноситися до узагальнення отриманих результатів і особливо до інтерпретації в рамках загальноприйнятих соціологічних термінів.

У соціології вивчення структури міжособистісних відносин у конкретно-соціологічному дослідженні, що використовує соціометричне опитування, може бути успішно проведено тільки в тому випадку, якщо зміст критеріїв вибору визначено виходячи їхніх

передумов наукової методології й організовано в систему, побудовану на змістовній концепції.

Для того щоб обчислити які-небудь індекси, які можна потім змістовно інтерпретувати, необхідно розробити теоретичну концепцію цікавлючого явища, що буде вимірятися за допомогою даного індексу; операціоналізувати цю концепцію в термінах позитивних і негативних виборів; побудувати схему, що охоплює всі значимі відносини, що можуть виникнути в колективі даного типу; приписати цим відносинам визначену вагу. виходячи з концептуальних розумінь про їхню порівняльну значимість; сформулювати змістовні критерії в такий спосіб і в такій кількості, щоб вони адекватно відбивали теоретичну схему.

Тільки при дотриманні цих умов результати соціометричного опитування можна буде зіставляти між собою і робити з них змістовні висновки.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

1. Соціологія - це наука, що вивчає:
 - 1.1. властивості великих груп у суспільстві;
 - 1.2. закономірності становлення і функціонування суспільства;
 - 1.3. соціальні відносини між суспільством і людьми;
 - 1.4. господарську діяльність суспільства;
 - 1.5 соціальні спільності і соціальні інститути;
 - 1.6. політичні відносини між людьми;
 - 1.7. механізми взаємозв'язку між соціальними групами та індивідами.
2. Які з приведених нижче перемінних є залежними від людини (студента)?
 - 2.1. приналежність до соціального класу (шарую);
 - 2.2. дохід;
 - 2.3. стать;
 - 2.4. вік;
 - 2.5. поведінка;
 - 2.6 відвідуваність суспільних заходів;
 - 2.7. національність;
 - 2.8. успішність;
 - 2.9 здоров'я.
3. Що ми відносимо до соціологічних фактів?
 - 3.1. сон;

- 3.2. любов;
 - 3.3. насолоду;
 - 3.4 статус особистості;
 - 3.5. їжу;
 - 3.6. дію;
 - 3.7. учинок;
 - 3.8. ненависть;
 - 3.9. поведінку;
 - 3.10. продукт життєдіяльності.
4. Хто з учених вважав, що позитивізм виведе соціологію на рівень точної науки?
- 4.1. Маркс К.
 - 4.2. Вебер М.
 - 4.3. Конт О.;
 - 4.4. Плеханов В.
 - 4.5. Лебон Г.
5. Соціологи вважають, що зі збільшенням доходу родини збільшується не тільки розмір житла, але і:
- 5.1. кількість дітей;
 - 5.2. кількість споживаних послуг;
 - 5.3. престиж професії.
6. Який метод використовується для дослідження поведінки людей, якщо вони про це не знають?
- 6.1. тестування;
 - 6.2. аналіз документів;
 - 6.3. включене спостереження;
 - 6.4. фокус-інтерв'ю;
 - 6.5. соціометрія.
7. При проведенні анкетування, коли можуть бути виявлені погрішності;
- 7.1. на етапі обробки;
 - 7.2. на етапі складання анкети;
 - 7.3. на етапі збору інформації;
 - 7.4. на етапі узагальнення даних.
8. Що є головним при визначенні приналежності до визначеного соціального класу (шарую)?
- 8.1. політичні погляди;
 - 8.2. суспільне становище;
 - 8.3. моральні позиції;
 - 8.4. економічне становище;

- 8.5. ідеологічна орієнтація.
9. Виявлена помилка проектування вибірки залежить від:
 - 9.1. побудови інструментарію;
 - 9.2. вивчення статистичних даних;
 - 9.3. побудови логістичної схеми аналізу даних;
94. одержання нової інформації про генеральну сукупність;
- 9.5. обробки отриманих даних.
10. Чи можна вважати, що особистість у соціології - це:
 - 10.1. стійка сукупність індивідуальних якостей і чорт;
 - 10.2. результат соціалізації;
 - 10.3. продукт біографії людини;
 - 10.4. представник визначеної соціальної спільності;
 - 10.5. те, що відрізняє людину від інших;
 - 10.6. якісна відмінність людини від тварини.
11. Соціологи вважають, що відкритим суспільство є головним чином у період:
 - 11.1. економічного спаду;
 - 11.2. стабільності соціальних відносин;
 - 11.3. бурхливій індустріалізації і революції;
 - 11.4. так названого "застою".
12. Від сполучення посад суспільство одержує більше:
 - 12.1. користі;
 - 12.2. шкоди;
 - 12.3. не впливає на суспільство.
13. З переходом до ринку, як затверджують соціологи, усі групи населення змогли одержати:
 - 13.1. однакові умови існування;
 - 13.2. різко протилежні умови для життя;
 - 13.3. перехід до ринку відбився тільки на людях літнього віку;
 - 13.4. страждає тільки молодь.
14. Що було головним для К.Маркса при вивченні суспільства?
 - 14.1. стабілізація суспільства;
 - 14.2. знищення і заміна новим, більше справедливим;
 - 14.3. воно розвивається за своїм законами
15. Соціальний статус людини - це:
 - 15.1. економічний стан;
 - 15.2. політичний стан;
 - 15.3. рівень освіченості;
 - 15.4. положення індивіди в малій групі;
 - 15.5. соціометрична оцінка.

16. Соціологія розглядає родину як:
 - 16.1. осередок суспільства;
 - 16.2. соціальну спільність;
 - 16.3. форму відтворення людей;
 - 16.4. соціальний інститут;
 - 16.5. емоційне утворення.
17. Якщо може бути інформація в соціологічному дослідженні:
 - 17.1. повною;
 - 17.2. надійною;
 - 17.3. репрезентативною;
 - 17.4. особистісною;
 - 17.5. офіційною;
 - 17.6. політичною.
18. Що головним чином відрізняє марксистську теорію особистості від інших?
 - 18.1. вона залежить від суспільно-економічних і соціокультурних особливостей й" соціалізації;
 - 18.2. вона у своєму розвитку обумовлена способом життя;
 - 18.3. вона є породженням і відображенням соціальної структури суспільства.
19. Що в більшій мірі характеризує працю з погляду соціології:
 - 19.1. це процес взаємодії людини і природи (по К.Марксові); ^
 - 19.2. це джерело багатства;
 - 19.3. це спосіб задоволення потреб;
 - 19.4. це соціальний інститут;
 - 19.5. це перша життєва потреба.
20. Які головні ознаки групи як колективу?
 - 20.1. спільність мети і задач;
 - 20.2. загальна просторово-тимчасова спільність;
 - 20.3. емоційна єдність;
 - 20.4. спільність соціальних установок;
 - 20.5. рівень вимог друг до друга;
 - 20.6. наявність складної соціальної структури в групі;
 - 20.7. відношення до керівництва.
21. Основні причини уповільненого розвитку вітчизняної соціології:
 - 21.1. низький економічний рівень розвитку;
 - 21.2. відсутність потреби керівників країни в соціальному знанні;
 - 21.3. ідеологічні передумови правлячої верхівки;
 - 21.4. закритість суспільства;

- 21.5. відсутність фахівців;
- 21.6. низький рівень загальної культури суспільства.
- 22. Які соціальні підструктури складають соціальну структуру суспільства?
 - 22.1. ідеологічна;
 - 22.2. соціально-класова;
 - 22.3. соціально-етнічна;
 - 22.4. соціалістична;
 - 22.5. соціально-професійна;
 - 22.6. статтєво-вікова;
 - 22.7. соціально-демографічна;
 - 22.8. соціокультурна;
 - 22.9. національна;
- 23. Чи були синонімами в античності поняття "суспільство" і "держава"?
 - 23.1. так;
 - 23.2. ні;
 - 23.3. суспільство з'явилося пізніше.
- 24. Чи закінчується соціалізація в зрілому віці?
 - 24.1. так;
 - 24.2. немає,
 - 24.3. у юнацькому віці
 - 24.4. у дитинстві
 - 24.5. після закінчення навчання,
- 25. Фундамент соціалізації закладається в:
 - 25.1. зрілому віці;
 - 25.2. процесі навчання;
 - 25.3. дитинстві;
 - 25.4. вільному суспільстві.
- 26. Які потреби в людей однакові?
 - 26.1. соціальні;
 - 26.2. духовні;
 - 26.3. найважливіші (фундаментальні);
 - 26.4. другорядні;
 - 26.5. матеріальні.
- 27. Соціологія затверджує, що інститут держави виник пізніше, ніж інститут родини?
 - 27.1. ні;
 - 27.2. разом (синхронно);
 - 27.3. так.

28. Чи можна вважати економіку соціальним інститутом?
- 28.1. не можна;
 - 28.2. так;
 - 28.3. це форма суспільної свідомості;
 - 28.4. це функція держави.
29. Як, на думку соціологів, розвивається культура?
- 29.1. за висхідною;
 - 29.2. по спадній;
 - 29.3. вона не розвивається, а сповільнюється.
30. Кого називають респондентами в соціологічному дослідженні?
- 30.1. тих, хто висловив свою думку;
 - 30.2. тих, хто відверто збрехав під час опитування;
 - 30.3. того, хто проводить опитування.
31. Що є початковим етапом соціологічного дослідження?
- 31.1. розробка програми;
 - 31.2. створення наукової теорії;
 - 31.3. підготовка соціологів;
 - 31.4. вибір методів дослідження.
32. Що є кінцевою стадією соціологічного дослідження?
- 32.1. розробка пропозицій;
 - 32.2. твердження заходів щодо впровадження;
 - 32.3. підготовка звітності;
 - 32.3 теоретичний аналіз;
 - 32.4. висування гіпотез
33. Чи можна сказати, що особистість - це біологічна сутність індивіда, вищий ступінь розвитку
- 33.1. ні;
 - 33.2. так.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Ціль, об'єкт, предмет, задачі соціології.
 2. Взаємозв'язок соціології з іншими суспільними, гуманітарними науками.
 3. Категоріальний апарат науки.
 4. Функції соціології.
 5. Історичні передумови виникнення соціології.
 6. Передісторія соціології.
 7. Соціологія О.Конта.
 8. Соціальна теорія К.Маркса.
 9. Історія розвитку соціології в Європі і США.
 10. Історія розвитку соціології в Україні.
 11. Сучасні соціологічні школи.
 12. Суспільство як соціальна система.
 13. Соціальний детермінізм (теорія конфлікту) К.Маркса.
 14. Функціоналізм Г.Спенсера.
 15. Нерівність як основа соціальної структури суспільства.
 16. Сутність поняття "соціальна структура суспільства".
 17. Соціальна стратифікація: сутність поняття, характерні риси.
 18. Соціальна мобільність: причини і види.
 19. Теорія соціальної мобільності Т.Сорокіна.
 20. Класова структура суспільства К.Маркса,
 21. Соціальний інститут: сутність поняття, функції.
- Інституціоналізація громадського життя.
22. Характеристика основних типів соціальних інститутів.
 23. Дисфункція соціального інституту): причини, форми прояву, наслідки.
 24. Групи: причини формування, класифікація типів, функції.
 25. Бюрократія. Ідеальний тип бюрократії М.Вебера.
 26. Теорія раціоналізації суспільства М.Вебера.
 27. Структура організації як соціальної системи.
 28. Неформальне лідерство в організації.
 29. Особистість, структура особистості.
 30. Співвідношення категорій "індивід", "індивідуальність", "людина", "особистість".
 31. Структура потреб і мотивів особистості.
 32. Соціалізація: сутність поняття, агенти і стадії соціалізації, фактори успішної соціалізації.
 33. Рольові концепції особистості (Ч.Колі, Дж. Мид).

34. Соціальний статус, соціальна роль.
35. Девіація: сутність поняття, причини, форми прояву, типи девіантного поведіння.
36. Соціальний конфлікт: сутність поняття, типи, функції, стадії розвитку, наслідку, суб'єкти.
37. Класифікація причин конфлікту.
38. Моделі і методи вирішення конфлікту.
39. Економічна соціологія: предмет, мета, задачі, функції, основні напрямки.
40. Соціологія праці: предмет, мета, задачі, структура.
41. Соціологія керування: предмет, мета, задачі, сфера досліджень.
42. Праця як соціальний процес.
43. Мотивація ефективної трудової поведінки.
44. Задоволеність працею, відношення до праці.
45. Соціальні фактори ефективного керування.
46. Характеристика етапів конкретного соціологічного дослідження.
47. Програма соціологічного дослідження.
48. Характеристика основних методів збору соціологічної інформації: аналіз документів, спостереження, опитування, експеримент.
49. Призначення і методика соціометричного дослідження.
50. Культура: структура, форми і різновиди, функції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ЗА КУРСОМ

Базова література

1	Рущенко І. П. Загальна соціологія : підручник. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004
2	Гіденс Е. Соціологія / пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; наук. ред. О. Іващенко. К. : Основи, 1999. URL: http://westudents.com.ua/glavy/86796-dti-t-hto-h-doglyada.html
4	Соціологія: Навч. посіб./ За ред. С. О. Макеєва. К.: Т-во «Знання», КОО, 2008. - 566с
5	Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. І. Волович, М. І. Горлач, В. Г. Кремень та ін. 6-те вид., К: Центр учбової літератури, 2019 808 с.
6	Соціологія : підруч. / В. Г. Городяненко, О. В. Гілюн, А. В. Демічева, С. В. Легеза, Н. А. Липовська. 3-є вид., переробл., доповн. К. : Акад., 2008. - 544 с.

Допоміжна література

11	Соціологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів – 2-ге вид., доопр., доп / за заг. ред. В.І.Докаша. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 448 с URL: http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Soc.%20kafedr.%20posibnyk.pdf
12	Лукашевич М. П., Туленков М.В. Соціологія. Основи загальної, спеціальних і галузевих теорій : підручник. К. : Каравела, 2008.
13	Ляпіна Л. А. Етносоціологія : навч. посіб. Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2013
14	Коваліско Н. В. Основи соціальної стратифікації: навч. посібник. Львів: Магнолія, 2011. URL: http://www.sociology-lnu.org.ua/resursy/Kovalisko.%20Osnovy%20socialnoji%20stratyficaciji.pdf
15	Кузьменко Т. М. Соціологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 320 с. URL: http://filelibsnu.at.ua/navchalno-metod/social/Sociologiya-Kuzmenko2010.pdf
16	Практикум з соціології для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / М. В. Бірюкова, В.О. Болотова, В.В. Бурега та ін.; під заг. ред. проф. Буреги В.В. Х. : НТУ «ХП», 2015. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2015/11/Praktikum-2015.pdf
17	Сірий Є. В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. / Є. В. Сірий. К. : Атіка, 2010.// http://westudents.com.ua/knigi/571-sotsologya-sriy-v.html
18	Литвин А. П., Яковенко А.К. Соціологія : навч. посіб. Т.: ТНЕУ, 2013. URL: http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%82%20%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9/%D0%9A%D0%B0%D1%84%20%D1%81%D0%BE%D1%86%20%D1%80%D0%BE%D0%B1/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%20%D0%90.%D0%9F/Lytvyn_Sociology_Posibnyk.pdf
19	Соціологія : підручник / за ред. В. М. Пічі. 3-тє вид. Л. : Новий світ, 2000, 2007. 280 с.
21 0	Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Х.: Право, 2010. 224 с. URL: http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%A1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%A2%D1%80%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9C.%D0%9F.pdf

21 1	Соціологія : підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. Г. Городяненка. К. : Вид. центр «Академія», 2010.
21 2	Танчин І. З. Соціологія : навч. посіб. / І. З. Танчин. 3-тє вид., перероб. К. : Знання, 2008. 351 с. URL: http://westudents.com.ua/knigi/572-sotsologya-tanchin-I3.html
21 3	Черниш Н. Соціологія : підруч. за рейтингово-модульною системою. К. : Знання, 2009. 430 с.

Словники та енциклопедичні видання:

1. Соціологічна енциклопедія / Укладач В.Г.Городяненко К.: Академвидав, 2008. 456 с.
2. Словник з соціології / Рущенко І.П., Соколов В.О. Х., 1998;
3. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Уклад: В.І. Волович, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко та ін.; Під заг. ред. В.І. Воловича. К., 1998;
4. Соціологія: словник термінів і понять. К.: Кондор, 2006. 372 с.
URL:
http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/SOCIOLOGIA_SL_2006.pdf

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ:

1. Академія української преси. URL:<http://www.aup.com.ua/en/mainen/>
2. Архів журналу «Соціологія: теорія методи, Маркетинг». URL:
<http://stmm.in.ua/archive/>
3. Інститут соціології НАН України. Видання. Соціальні виміри суспільства URL: <https://i-soc.com.ua/ua/edition/socialni-vimiri-suspilstva/>
4. International Sociology: SAGE Journals. URL:
<https://journals.sagepub.com/home/iss>
5. Київський міжнародний інститут соціології. URL:
<https://www.kiis.com.ua/>
6. Портал «Медіаосвіта і медіаграмотність». URL:<http://medialiteracy.org.ua/>
7. Соціологічна асоціація України. URL:<http://www.sau.kiev.ua/>
8. Соціологічна група «Рейтинг». URL: <http://ratinggroup.ua/>
9. Соціологія та соціальні дослідження: що, як, навіщо? Онлайн курс на платформі Prometheus. URL:
https://courses.prometheus.org.ua/courses/IRF/SOC101/2015_T1/about
10. SOCIS: Центр соціальних та маркетингових досліджень. URL:
<http://socis.kiev.ua/ua/>

11. Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. URL: <http://www.uisr.org.ua/>
12. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/>
13. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/>
14. Центр соціальний моніторинг. URL: <https://smc.org.ua/>
15. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України, публікації URL: <https://idss.org.ua/public>
16. Статистичні матеріали Держкомстату України URL: ukrstat.gov.ua
17. Соціологічна асоціація України, дослідження URL: <http://sau.in.ua/doslidzhennya/>